

OFFICIAL PRESS RELEASE

14 Novema 2019

Tu'utu'uni ki he Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga

Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'o e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' hili 'enau fakataha 'i he 'aho 11 'o Novema 2019, ke kei hoko atu pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga' 'a ia 'oku hā atu 'i lalo'. 'Oku fakataumu'a eni ke ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ki hono tuku atu 'a e ngaahi nō ki tu'a ke ne faka'ai'ai mo pātoloaki 'a e tupu faka'ekonōmika 'a e fonua'.

- a. Ke kei hoko atu pē hono ta'etotongi 'a e tupu (interest) 'i he ngaahi 'akauni pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē' (Exchange Settlement Account) 'oku fakahū 'i he Pangikē Pule' (zero interest rate policy);
- e. Ke 'oua 'e toe ma'ulalo hifo 'i he peseti 'e 80 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tuku atu 'e he ngaahi pangikē 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio);
- f. Ke kei tu'uma'u pē 'a e lahi 'o e pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'a ia 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (Statutory Reserve Deposit) 'i he peseti 'e 10; pea
- h. Ke tauhi pē 'a e tu'unga 'o e hikihiki 'i he totongi 'o e ngaahi koloa' (inflation reference rate) ke 'oua na'a laka hake he peseti 'e 5.

Na'e fakahā 'e he Kōvana 'o e Pangikē Pule', Sione Ngongo Kioa, 'oku kei fetō'aki pē 'a e tupu e ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua' 'i he māhina Sepitema 2019. Na'e liunga ua 'a e tupu fakakātoa 'o e ika mo e me'atahi 'oku uta fakatau atu ki tu'apule'anga 'i he māhina', 'a ia ko e tupu 'aki 'a e toni 'e 344.8, 'a ia ko e lahi taha' ko e ika ko e valu na e uta ki tu'apule'anga. Kaekehe, 'oku hā mai 'a e holo 'a e pa'anga hū mai mei hono uta atu ki muli 'a e ngoue', neongo 'oku 'i ai 'a e fakalalakala 'i he lahi 'o e me'akai fakalotofonua' mo e kava Tonga', 'a ia 'oku 'ilonga ia 'i he ma'ama'a ange hono totongi'. 'I he vakai ki he sekitoa fakatupu koloa' 'oku ki'i māmalie ange, 'oku holo 'a e ngaahi nō ki he sekitoa langa', keli'anga koloa mo e maka' (mining & quarrying), ngāue fa'u koloa' (manufacturing) mo e ngaahi fiema'u faka'api' (utility). Na'e holo foki mo e lahi 'o e nō fale taautaha' 'i Sepitema, kā na'e tupu ia 'i he lolotonga 'o e ta'u'. 'Oku kei fetō'aki pē 'a e tupu 'i he tafa'aki 'o e ngaahi ngāue', 'a ia na'e holo 'a e tokolahi 'o e kau folau mei tu'apule'anga ne tū'uta mai ki Tonga' ni mo e kau folau 'oku nau mavahe atu ki tu'apule'anga 'i Sepitema, kae hiki hake 'a e lahi 'o e ngaahi koniteina na'e lesisita'. 'Oku kei holo pe 'a e lahi 'o e ngaahi me'alele na'e lesisita'.

'Oku fakafiemālie pē 'a e fai fatongia 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'o pou pou ki ai 'a e mālohi fe'unga ā e ivi 'enau pa'anga ngāue', pehē ki he'enau ngaahi tupu' (profits). Na'e holo 'a e lahi 'o e ngaahi nō ne tuku atu 'i hono fakahoa ki he lahi 'o e ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio), ki he peseti 'e 78.6 mei he peseti 'e 79.0 'i he māhina kuo 'osi', 'o makatu'unga mei he lahi ange 'a e holo 'o e ngaahi nō kuo tuku atu', 'i he holo 'o e fakahū pa'anga'. Neongo 'oku ofi pē eni 'i he peseti 'e 80 kuo tu'utu'uni 'e he Pangikē Pule', kā 'oku mahino mai 'oku kei toe lahi pē 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue (liquidity) 'a e ngaahi pangikē 'a ia 'oku malava ke kei nō atu ki tu'a. Na'e holo 'a e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō mo e fakahū pa'anga' (weighted average interest rate spread) ki he peseti 'e 6.06 koe'uhi' ko e holo 'a e totongi tupu 'i he nō (lending rates) fakataha mo e kake 'a e totongi tupu 'i he fakahū pa'anga' (deposit rates).

Na'e holo hifo 'a e tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'i muli' (foreign reserves) 'i Sepitema 'aki 'a e \$0.9 miliona ki he \$490.8 miliona (fe'unga mo e māhina 'e 7.9 'o e koloa mo e ngaahi ngāue hū mai mei muli'). Na'e makatu'unga 'a e holo ko eni' mei he lahi ange 'a e fakafetongi pa'anga muli 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale' ki he ngaahi totongi pa'anga muli 'a 'enau kau kasitoma' 'i he lolotonga 'o e māhina'. 'I he lolotonga 'o e ta'u, na'e kake 'a e pa'anga talifaki 'i muli' 'aki 'a e \$38.7 miliona, tupu pea mei he lahi 'a e ngaahi pa'anga hū mai ki he tokoni fakapatiseti 'a e pule'anga', pa'anga tokoni ki he ngaahi poloseki', mo e talafi pa'anga taautaha mei muli'.

Na'e holo 'a e tu'unga 'o e totongi koloa fakalukufua' 'i he māhina Sepitema' 'aki 'a e peseti 'e 0.1, 'o makatu'unga pea mei he holo 'a e ngaahi totongi koloa fakalotofonua', 'o kau ai 'a e totongi 'o e kava Tonga'

mo e me'akai fakalotofonua' hangē ko e ngoue foha' mo e vesitapolo'. Kaekehe, na'e kei hiki pē 'a e totongi koloa hū mai mei muli' 'o makatu'unga í he hiki 'a e ngaahi totongi lolo' mo e koloa me'akai hū mai'. 'I he vakai ki he tu'unga fakata'u', na'e tupu 'a e tu'unga hikihiki 'o e totongi koloa' 'aki e peseti 'e 0.4, 'o fakahoa ki he holo peseti 'e 0.1 'i 'Aokosi 2019, mo e tupu peseti 'e 5.5 'i Sepitema 2018. Ko e hiki fakata'u ko eni' na'e tupu ia mei he lahi ange 'a e hiki e totongi 'o e ngaahi koloa hū mai mei muli' 'i he holo 'i he totongi 'o e ngaahi koloa fakalotofonua'.

'Oku fakafuofua 'e he Pangikē Pule' 'e fakalalakala pē kimu'a 'a e tu'unga faka'ekonōmika 'a e fonua' 'i he kaha'u vave mai'. Kā 'e malava uesia 'a e fakafuofua ko 'eni' mei he ngaahi feliuliaki 'i he tu'unga 'o e 'ea' pea mo e fetō'aki 'a e tu'unga faka'ekonōmika fakamamani lahi'. Ko e pa'anga talifaki 'i muli' 'oku fakafuofua 'e kei 'i he tu'unga fakafiemālie pē, pea 'oku 'amanaki ko e hikihiki 'i he totongi koloa' 'e 'ikai ma'olunga ange he peseti 'e 5. Ko e ngaahi pangikē 'oku fakafuofua 'e 'i he tu'unga fakafiemālie pē mo 'enau ngaahi ngāue'.

Makatu'unga pea mei' he ngaahi fakamatala kuo fakahā atu 'i 'olunga', 'oku kei taau ke hokohoko atu pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga'. 'Oku kei fakahoko pē 'e he Pangikē Pule' hono siofi ke fakahoko ha ngaahi fokotu'utu'u ngāue ke faka'ai'ai 'a hono ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ki hono nō atu ke tokoni ki he ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua', pea ke pou pou mo pātoloaki ha tupu faka'ekonōmika 'oku ma'uma'uluta mo tolonga. 'Ikai ngata ai', ka 'oku tokanga aipē 'a e Pangikē Pule' ki hono muimui'i ofi e ngaahi fakalalakala faka'ekonōmika fakalotofonua' mo fakatu'apule'anga', mo tu'u mateuteu ke liliu 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga' 'o ka fiema'u.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki 'o fetu'utaki ki he:

Tafa'aki 'Ekonōmika

Telefoni: (676) 24 057

Fax: (676) 24201

Email: nrbt@reservebank.to